

Спогади Вайди Ганни Павлівни

(по чоловіку Еней), уродженої у травні 1935 року в с. Кривім над Сяном, Західної Бойківщини.

Спогади записав у квітні 2010 року в с. Новомихайлівка Новотроїцького району Херсонської області племінник Вайда Олег (1969 р.н.), син Дмитра.

Квітень 2010 року. м. Київ.

Переднє слово.

Факти, що їх подала моя тітка, може в чомусь є інколи не зовсім точні, бо згадувала вона про події 1939-1946 років. Тобто минуло 65-70 літ. Багато могло призабутися. Щось затерлося у пам'яті. До того ж і сама тітка пережила ті події тоді ще 10-літньою дитиною. А записів тоді ніхто з них не вів. Було не до того. Йшлося про те, щоби просто вижити.

Тому, якщо хтось із наших односельців побачить якусь неточність або не повну інформацію, то хай зважує на фактори, що я їх подав вище. Буду вдуже вдячний за доповнення та уточнення, які можна надіслати мені на електронну адресу oleh.vajda@ukr.net або oleh.vajda@gmail.com

Людська пам'ять з часом трохи слабне, тому неточності можуть бути.

Проте навіть знаючи про це, я все одно вирішив записати ці спогади на папір аби бодай щось встигнути зафіксувати. Поправити можливі неточності або й доповнити ці спогади завжди можна, було би що. ☺

Проте ці спогади цікаві тим, що в них передається трохи дух того часу і думки, що думали тоді люди про події, що вирували навколо.

Моя тітка прожила із 1946 року поза межами Бойківщини. Але як почала вона розказувати про село, то мовний діалект бойківський якимось сам почав просинатися і вона починала говорити, так, як говорили колись наші люди у селі. Особливо ота частка ся, що йде перед дієсловом: "Що ся з дитиною стало?" І так само говорили наші кривчани, яких вигнали у 1947 році з Кривого під час депортацій "Вісла" на німецькі землі. Вони не мали впливів "русскава міра" і мову нашу засвоїли від батьків і, звісно, говорили так само, як колись наші кривчани.

А ще я почув від тітки слова різні слова та закінчення, що їх на Херсонщині так не кажуть: з тобов, зі мнов, домів, ой, паду, бульба, отой відомий вигук бойків "йой" та інші.

Дивно, що за стільки років, ці спомини дитинства повністю не затерлися. Вони пригасли, але не зникли.

Як мене питає тітка, чи поїду я знову до нашого Краю, то завжди нагадує, щоби передав вітання рідній Землі і від неї.

- Доки є в тебе здоров'я, їзди,- каже. Я вже не маю здоров'я, але хотіла би бодай ще раз подивитись на наші гори...

Відчуття кривди від того, що їх ВИГНАЛИ з рідної землі й досі живе у тітки в серці. Стільки років минуло(понад 60 років), але без сліз ті спогади тітка не розказує. Де-не-де та й заплаче, як згадує.

Нехай ці спогади моєї тітки стануть отою цеглинкою, що кожен із нас, депортованих кривчан та їх нащадків, має покласти для творення нашого спільного Слова пам'яті про наше рідне село Криве над Сяном і мешканців, наших предків.

Закликаю усіх наших кривчан записувати свої власні спогади або й спогади батьків чи старших родичів про наше село й мешканців на папір, як зробив це Генрик Соколовський, чоловік Анни Соколовської з дому Яскілка, як зробив це Станіслав Яскілка, Михайло Грушевич, Михайло Стримінський та інші наші кривчани.

Кожне слово, кожна фраза, кожна сценка з життя у Кривім мають значення і вони цікаві.

Шукайте старі світлини, документи. Це стане нам у нагоді для написання книги Пам'яті мешканців села Криве над Сяном.

2 частина.

Зміст

Слово баби Єви було закон	2
Про світлини всіх мешканців або про Kennkarten.....	3
Про талончики та файну горілку.....	4
Діти, ми за столом. Усім тихо!.....	5
Як нашу Марійку забрали до Німеччини.....	6
Як нашу Марійку сватали.....	7
Павле, переночуйте нас.....	7
Зміна окупантів. Німецькі окупанти йдуть, а совітські "визволителі" приходять.....	9

Скорочення прийняті у спогадах.

В.О.- Вайда Олег.

В.Г.П. – Вайда Ганна Павлівна.

Слово баби [Єви] було закон.

.....

В.О. А багато Вас жило у хаті людей? Я читав, що люди в нас жили на Бойківщині по багато у хаті.

В.Г.П. Так, багато. Ну, жили в нас у хаті на моїй пам'яті хто: вуйко Андрій Олійник [1890р.н.], баба Єва [1883 р.н.], батько наш Павло [Вайда Павло Федорович 1905р.н.] з мамкою [Катерина Луківна 1907 р.н. з дому Олійник] та нас дітей Марійка [1928 р.н.], я [1935 р.н.], Євка[померла в дитинстві], Настя[померла в дитинстві], Федьо[1937 р.н.], Митро [1941 р.н.], Олекса [1944 р.н.], Степан[1946 р.н.]. А ще дядько Микола [1907 р.н.] з тіткою Катериною [~1909 р.н.] та дітьми Володимирком [1939 р.н.], Настунею[померла в дитинстві] та Іваном [1946 р.н.].

Всього виходить у хаті було 17 душ: 6 дорослих і нас дітей 11 душ.

В.О. Як же Ви між собою мирилися, де поміщалися усі?

В.Г.П. Ми діти, ми мирилися усі. Ну, мамка в нас була така спокійна. Тітка Катря, дружина дядька Миколи, також була така мирна, добра, не сварлива. Вона була з дому Онуфрія Бухвака, що у Биригах Горішніх.

Бабу нашу обидві невістки слухали. Слово баби було закон.

В.О. - Це кого усі слухали, бабу Єву?

В.Г.П. - Бабу Єву. Бувало баба каже: "Йой, вже хоче хату. Вже хотять одділяться. Вже мої сини розділяють. Це ото ті, оті невістки, то все вони, то вони синів намовляють."

Тато казав бувало: "Ма-а-мо, ну чого Ви такі? Ми ж не будемо далеко, ми ж усі будемо близько. Ну, не хочете, щоби ми всі йшли, то хай Микола йде у нову хату, а я вже коло Вас лишусь, як так хочете. Нас же тут дивіться, як багато [він казав] челяди."

А баба собі: "Ні, Ні, і все. Хазяйство ділити не дам, маємо жити всі гуртом, родиною. Ділитися не дам." Слово баби [Єви] було закон.

В.О. А Ярослав Вайда той, що був одружений із Марією з дому Копестинських чи Капустинських, він же теж був син баби Єви, тільки менший? А чому ж він тоді окремо жив від баби Єви?

В.Г.П. От за того Ярослава я й сама нічого не второпаю. Чому він окремо жив, не знаю? Мабуть, як женився, то пішов жити до Капустинських. Чому, чого я не знаю. Але то був наш родич напевно. Пам'ятаю, як ми будували нову хату, він до нас так приходив, командував, помагав нам завжди.

Ярослава забрали поляки у 1946 році просто з поля, як він орав землю. Ніби для перевірки документів, а з того часу його вже ніхто не бачив. Десь може замордували його поляки. Таке в нас у ті часи не було дивиною. Життя людини нічого не було варте. Поляки зневажали нас, а надто ненавиділи, як ми ся звали українці і хотіли собі України.

Да, як Ярослав Вайда пропав безвісти, тітка Марія стала вдовою, а діти-вайденята, сиротами....

А як нас погнали від Сяна на депортацію до Сталіна, то Марія з нами була із дітьми. Ми ж, як нас вигнали з Бескидів, зупинилися у с. Горуцьке [Львівська область], тепер зветься Гірське, і жили там від 1946 до 1953 року. У 1953 році ми на Херсонщину переїхали. Тітка Марія з дітьми жила недалеко від нас у Раделичах. А як вона померла у Раделичах десь у 50-х роках, то діти лишилися круглими сиротами і їх забрали спочатку до дитячого будинку. А пізніше баба Єва забрала Ярославових дітей до себе до Новомихайлівки на Херсонщині. А якби то були чужі діти, то мабуть би й не забрала. Хтозна.

Про світлини всіх мешканців с. Криве над Сяном або про Kennkarten.

"Kennkarte" по-нашому щось подібне до посвідчення особи.

В.О. Якось мені наш дядько Степан [Вайда] казав, що німці, коли прийшли на наші землі, то робили світлини всіх дорослих і старшої молоді. Так йому розказувала наша баба Катя [Олійник Катерина Луківна 1907 р.н.]. А потім з тими світлинами робили документи, без яких ти не міг піти за межі села. Чи дійсно таке було, що німці фотографували людей у Кривім?

Wajda Marija

В.Г.П. Так, було таке. Ходили, фотографували. І нашу Марійку фотографували навіть, хоч вона була ще зовсім молода дівчина. А ще в нас у Кривім було два Вайди Миколи Федоровича, один був дядько Микола, брат нашого батька Павла, а другий також якийсь наш родич був, але дальший. Так тільки по документах і можна було їх розрізнити. Був такий навіть випадок. Той другий Вайда Микола Федорович не виконав якусь там норму вивозу лісу, чи може якась там була інша причина.

Так прийшли поліцаї і спитали в людей: "Хто тут є Вайда Микола Федорович?"

І люди показали на нашого дядька Миколу. І його забрали десь до тюрми. Так баба Єва з вуйком Андрієм тоді їздили кудись визволяти дядька Миколу. А як забрали його додому, то дядько Микола був такий вихудлий, що були самі шкіра та кістки. Важив 49 кг. Баба Єва насилу його потім виходила.

В.О. Ну, добре. А як ходили по селу і робили знімки усіх мешканців Кривого, то хто ті роботи робив? Німці?

В.Г.П. Ну, я тобі так точно не скажу, хто ходив, німці самі, чи хто за їхнім дорученням. Але що робили світлини кривчан, так то точно. Було таке. Десь ті світлини може й зараз десь у архівах є, можу десь у Німеччині чи у Польщі. Бо ми ж уже з осені 1939 року були під німцями і входили до Генеральної Губернії. А в німців все було на обліку: і

люди, і майно, і худоба. А що було цікаво. Німці як прийшли, так худобу всю кульчикували. Тоді ти вже не міг сам самовольно, без дозволу влади, щось із власної худоби зарізати. Ми собі були 10 барашок оставили, заховали. А потім ті 10 барашок як зарізали, то м'ясо сховали у пивниці. Бульбу вибрали, на спод поклали м'ясо і там заховали. А в нас була така красива біла барашка. Як ся Марійка [доля Марійки поки не відома: не вернулася з робіт на Німеччині] за тою барашкою плакала. Як її пострижуть, баба попряла, а ми ниток накрасіли, яких ти хочеш: і зелених, і красних, яких хочеш. І спідниці собі в'язали, і чулки, і кофти. В нас баба в'язала. І я була й собі навчилася, бо мусіла. А не дай Бог що ся стане. Треба було все вміти робити. Да, а німці як забирали на контингент оту худобу кульчиковану, так за неї давали якісь талончики.

Про талончики та файну горілку.

В.О. І що ж Ви на ті талончики брали потім.

В.Г.П. Я вже й так не скажу точно, що там брали ми на ті талончики, мабуть якісь промислові товари, що їх не було змоги власноруч людям виробити без промислових машин. Тільки от мені один випадок закарбуався із тими талончиками. Було те якраз перед Паскою. Тато [Вайда Павло Федорович 1905 р.н.] привіз був на ті талончики горілки трохи. Ну, й поставив ту горілку до комори.

В.О. А в селі як, п'яниці були? Зловживали горілкою?

В.Г.П. Ой, та хто там синцю пив. Ну, як, за все село не скажу точно, бо мала ще була [10 років було], може чого й не бачила, не знала. Але п'яних, щоби по-під тинном валялися такого в нас не було, у всякому разі я про таке сказати не можу, не пригадаю такого у нас у селі. А в цілому, в людей, хто мав господарку, не було часу на пиятику. Треба працювати було. Принаймні в нашій родині так було.

Да, ну і що ж із тою горілкою я сотворила. Скільки там мені років тоді було, що я тоді тямала?

Так от, я почула, як старші хвалили ту горілку, казали така файна, м'яка горілка. Я почула за ту горілку і стало мені цікаво, яка ж вона на смак. Всі так її хвалили.... [сміється]

А в хаті жарко так, топиться піч, печуться паски. Всі дорослі зайняті. А раніш знаєш, які в нас пекли паски у Бескидах? Отакі-во круглі, великі. Як бувало не вгадає яка хазяйка з тістом, то паска така велика ставала, що мусили навіть трохи піч розбирати, щоби ту паску витягти: паску ламати не можна було до часу. А як ішли до церкви, то замотували паски в такі-во рушники і на плечах несли....

Ага, я дивлюся всі дорослі заклопотані по хазяйству. Взяла я собі таку кружечку, не знаю яку там. Ну, і така ж хазяйка мала пішла з тою кружечкою до комори, де стояла горілка. Налила собі у кружечку і випила. Як я її випила і досі *ни* знаю. А в горлі пече... Я ж думала там дійсно щось таке смачне, як узвар чи щось там таке іще. А воно таке гідке та пекуче.

В.О. Ну, і що Ви тоді, заснули?

В.Г.П. Та де там заснула. Прийшла я у хату. А в хаті, ти знаєш, жарко так: паски печуть у печі. Сіла я на крівать, а мені здається, що я перекидаюся. Я хватаюсь за крівать та й волаю: "Ой, паду! Ой, паду!" Помню іще: "Ой, паду!" [сміється]

Мамка відразу переполохалась: "Ой, Божечку, що ся з дитиною стало?"

Я з кроваті зсунула, сиджу на підлозі та волаю: "Ой, паду!"

А мамця і собі коло мене заходилася: "Ой, Боже, зглазили дитину, зглазили. Зурочили дитину. Ой, Боже!"

Підходить до мене вуйко Андрій, потрогав лоба та питає: "Гандзуню, що з тобов?"

А я перелякана, мені голова крутить і я собі своє: "Ой, паду!"

Да... І сміх і гріх.

Так ото Гандзуня волала, поки не заснула. Тоді вже під вечір я проснулася, вже сонечко сідало. Я вийшла надвір, та й ходжу, а вуйко Андрій [Олійник 1890 р.н.], дивиться щоби бува нічого не сталося зо мнов. Бог зна, що з дитиною. А тоді питає в мене: "Гандзуню, як ти? Як тобі голова, не болить?"

- Та нічого,- кажу,- вуйку. Наче не болить. Трохи не добре, але нічого. Щось таке мені погано у голові, але нічого.

- Ну, добре.

То було в суботу, а в неділю був Великдень. А на Паску в нас батько завжди різав такого поросся маленького, нам дітям на гостинця. Поросся запікали у печі, і воно так стояло на столі прикрашене зеленню. Ще йому так до рота зелень ставили.

Казала наша баба Єва бувало: "Йой, Павле, та чи тобі не жаль того пацяяти?"

А тато: "Ма-а-а-мо, та Великдень же раз у рік буває. Хай дітям буде радість."

В.О. Жаднувата в нас була трохи баба Єва?

В.Г.П. Та, ні я би мабуть так не казала, скоріше заощадлива. Хіба що може інколи трохи забільше як треба, але жадібною я би її не назвала.

Ага, а оте паця таке красиве із зеленню. Як його достануть з печі, несуть до столу, а ми малі бігаємо навколо, радіємо, стрибаємо.

В.Г.П. Ага, Сіли всі за стіл. Дорослі собі наливають горілки, а вуйко Андрій жартома мені каже[бо дітям у нас ніхто горілки не давав пити]: "Гандзуню, може й тобі трохи?"

А я така сиджу й кажу: "Бр-р-р-р-р-р, б-р-р-р-р-р-р."

- Що таке?

А я сиджу, а тоді кажу: "Я вже вчора скуштувала, більше *ни* хочу."

- Що? Як? Де ти пила?- перелякалися батько з мамою.

- А я вчора пішла до комори, взяла кружечку собі та й скуштувала.

- Ах ти ж шкода така.

І сміх і гріх, як згадаю. Боже ж ти мій, Боже.

Діти, ми за столом. Усім тихо!

А так було у нас за столом заведено, щоби був порядок. Як сідаємо усі за стіл, вуйко нам дітям казав: "Так, діти, ми за столом. Усім тихо!"

І що? Усі сидять тихо, їдять. А я завжди коло Марійки сиділа. Щось Марійка мені скаже, щось я їй.

Вуйко Андрій тоді: "Так, встали й вийшли з-за столу."

За столом бешкетувати не можна було. Їжа то був у нас такий поважний ритуал. Їсти починали після короткої молитви.

В.О. А як Марійку до Німеччини забрали?

В.Г.П. Слухай, я тобі розкажу. Зразу, як німці прийшли, то наші люди їздили до Німеччини на заробітки добровільно. А вже потім, після 1941 почали силою вивозити. Пригадую з наших родичів їздила добровільно до Німеччини на заробітки з Гільського Катя, племінниця баби Єви.

В.О. Так що, у баби Єви був брат чи сестра у Гільському?

В.Г.П. Ні не брат, а сестра, вона туди до Гільського вийшла заміж. Як звали ту сестру баби Єви я не можу зараз згадати.

В.О. А як дівоче прізвище баби Єви було?

В.Г.П. Ой синцю, я тобі *ни* скажу, бо *ни* пригадую... Да, як приїхала з Німеччини Катерина, то прийшла до нас із Гільського у гості. [В.О.: прабабця Єва була донька Івана Орендача з Кривого над Сяном і Анни Мохналь]

А як до нас прийшли німці до села у вересні 1939, то у нас в селі поселився німець на прізвище Голік. Хороший такий був, добрий. Все бувало нам дітям якісь гостинці роздавав, то цукерки якісь принесе, то шоколадки. А хто там з нас, дітей у ті часи ті цукерки коли бачив? І десь там наш батько [Павло Федорович Вайда 27.12.1905-07.12.1962] того Голіка возив, чи то до Ліська, чи до Літовищ, а може й до Сянока. І причепилася до батька була короста і до Федя [Вайда Федор Павлович 24.05.1937-31.10.2008], він також їздив із батьком. А потім і до мене ота зараза причепилася. Так у

батька і у Феді була така суха короста, а в мене така водяниста, пальці порозпухали, нічого не могла робити. Так от прийшла до нас у гості Катя з Гільського. А я така сиджу пальця розчепирила, страждаю через ту чухачку. Катя заходить, дивиться на мої руки та й каже: "Йой, Гандзуню, що це з тобов".

-Ось кажу,- дивись,- причепилася зараза.

- Ну, нічого я тебе вилікую.

І пішла додому до Гільського. І принесла нам якусь отаку-во коробочку деревляну із маззю якоюсь. Катя ту мазь з Німеччини привезла. І ми всі тою маззю помазали собі пальці на руках. А потім брали попіл, розводили у воді, змивали на руки. І так позбулися отої чухачки. А люди знаєш, як у нас мучилися без лікарів та без ліків. Кожен лікувався, хто як міг, і чим хто міг. Був у нас один сусіда. Так йому хтось нарадив і він намазався синім каменем. А потім протопив у печі соломною та й заліз туди, у піч. І що ти думаєш? Він там учадив, задихнувся. Темні були люди. Згадую, як приїхала Катя з Німеччини, то привезла й для нас гостинців. Пригадую бабі Єві такі теплі панталони, а ще ліфчики. І мені також такі трусики маленькі привезла. Ліфчика ні, не було, бо мені ще нічого було у ліфчику носити. [сміється]

Баба Єва каже: "Йой, Касю, та що то за одіж така? Що із нею робити?"

А Катя відповідає: "Тітко, та надіньте. Вам буде так тепло."

Багато чого з Німеччини привозили наші люди, що для нас було незвичне. А ще наші люди, які раніше до Америки їздили, також привозили багато незнаних або не поширених у нас речей чи одіжі. В нас, наприклад, аж до самої війни висів у шафі костюм-трійка, в якому дід Федор [Вайда Федор Дмитрович 02.03.1880-04.12.1919] з Америки приїхав 1914 року. Пам'ятаю ще у тому костюмі у кишеньці висів такий годинничок на ланцюжку. Ми діти, як баба не бачила, любили того годинника відкривати, а він так дзеленчав цікаво. Ані костюм, ані годинник не збереглися. В нас то забрали чи червоні партизани Ковпака, чи совітські "визволителі" у 1943 або 1944 році, як нишпорили по хаті. Сильно нас не питали, що подобалося те й забирали. Будеш захищатися, то просто тебе стрелять і все. Я ж кажу життя людини, а тим більше українця на Закерзонні, тоді нічого не варте було. Хто хотів, той міг убити. Ніхто за нас не заступався. Хіба може вже після 1944 року, які загони УПА нас трохи рятували, як була їхня змога. У нас же в Сухих Ріках біля Затварниці був якийсь штаб УПА і поляки до нас боялися потикатися. А все більше наскоками діяли, як ординці в часи татарських набігів на Україну.

.....

Як нашу Марійку забрали до Німеччини.

В.О. Ну, а якже наша Марійка [Вайда Марія Павлівна 1928 р.н.] до Німеччини потрапила?

В.Г.П. А я тобі зараз розкажу. Був у нас у селі війт. Вже йому батько давав, давав всього, то борошна, то того, то сього. Ну, скільки ж можна було давати? Усе батько давав, аби тільки Марійку на Німеччину не вивезли. А в селі ж як було. Приходить список на таку то кількість люду для вивозу. А війт одбирає, кого на роботи до Німеччини вивозити.

Якось приходить той війт знову до нас та схотів чи теличку, чи корову. А батькові видно теперць урвався і він та й каже: "Та ти що? Скільки ж тобі можна усього давати?"

А війт тоді: "Ну, тоді твоя дочка піде в Німеччину."

І ми сховали Марійку до Галі [Олійник Галина Дмитрівна 1924-2006] у Затварниці. Була Марійка там у Затварниці цілу осінь та зиму. А вже під кінець зими, на весну Марійка прийшла була додому. А в нас був такий станок у хаті полотно робити. Ну, і остача була, так її називали. А я хазяйка така мала залізла за станок, нитки порвалися, а я полотно роблю. А Марійка, як зайшла у хату, побачила мене та й каже: "Йой, Ганю, що це ти наробила." І тільки вона у

світлина Марійки з Німеччини
1943 рік

хату зайшла, як слідом два поліцаї з такими пов'язками на рукавах і забрали нашу Марійку. А я пам'ятаю вибігла надвір, дивлюся, а по селу людей, як худобу гнали, і такі й такі, і чоловіки, і жінки, і хлопці, і дівчата.

А батько наш [Вайда Павло Федорович 1905 р.н.] їздив іще до Сянока, щоб якось Марійку вернути додому. Казав: "Куди ж їй на роботи, як вона іще зовсім дитина?" І так діяв і так, нічого *ни* допомгло. І так пішла наша Марійка до Німеччини. І більше ми Марійки вже не бачили. Був від неї один лист і фотографія. Листа ми згубили, як нас виганяли у 1946 році, але світлина Марійчина з Німеччини зберіглася.

А війта того наші партизани вбили, прямо у вікні застрелили. Він хотів тікати з хати та через вікно. І там у вікні його застрелили.

Як нашу Марійку сватали.

Пам'ятаю, приїхав якось до нас один пан такою кочією на таких пружинах. А кінь такий великий високий, чорний. Одягнений той чоловік був у такий костюм, на голові циліндр якийсь, а руках тростина. Марія, як побачила такого старого, то мені каже: "Ганю, лізь на піч. І сварися виганяй того жениха. Навіщо нам такий старий. Я не хочу заміж."

В.О. А скільки ж років було тому жениху?

В.Г.П. Ну, я *ни* знаю скільки, може років 30-40.

В.О. А звідки він приїхав? З міста якогось чи села? І як же він про Марійку взнав.

В.Г.П. Ну, я не знаю звідки він там був. Але вдягнений був так, як одягалися багаті люди у містах.

Ага, я залізла на піч і сварюся, виганяю значить отого жениха. Кажу: "А чого ти до нас припхався? Їдь собі геть. Ти нам не потрібен." Доки вуйко Андрій мені не сказав сидіти тихо.

Баба Єва була не проти пристати на сватання того чоловіка та віддати за нього нашу Марійку.

Коли це вступився вуйко Андрій [Олійник] та й каже: "Євко, та чи ти не бачиш, що йому не Марійка наша потрібна, а земля, яку ми за Марійку дамо. Та й куди ж Марійці заміж, вона ж іще дитина зовсім."

Батько наш [Павло Вайда] бачить, що Марійка не хочеш заміж, до того ж перелякана така була Марійка. Вона тоді була зовсім дитина ще, дійсно. А тоді щоби якось так чемно відмовити, спитав Марійку для годиться що вона думає, чи хоче заміж. Марійка сказала, що ні. Раз так, то тоді й батько посилаючись на небажання доньки відмовив. Так і не віддали ми Марійку того разу заміж. Як вона була рада, що батько відмовили тому женихові.

В.О. А скільки ж тоді Марійці було років?

В.Г.П. Ну скільки? Марійка була в нас 1928 року народження. Сватання те було ще за німців. Марійку забрали до Німеччини десь під кінець зими 1943 року. Значить сватали її десь 1941-42. Виходить було їй тоді 13-14 років. Так рано в нас дівчат не видавали заміж. В основному хлопці женилися десь у 24 роки, а дівчата виходили заміж десь у 21 рік. Ні, в малому віці майже ніхто не віддавав дитину заміж. Могло бути, що невіста мала 15-16 років, але то було скоріше виключенням, аніж правилом. Люди вважали, що хлопець має бути вже дорослий, щоби утримувати родину, а дівчина мала бути вже також дорослою, щоби дітей народжувати, тягнути хатню роботу і працювати в полі. Ні, в нас дітьми не женилися.

Павле, переночуйте нас.

В.О. Ну, а яке населення було у нас в Кривім за національним складом?

В.Г.П. Ну, в нас було трохи поляків і трохи жидів у селі. Поляки жили головню у панськiм дворі, як мені пригадується. У дворі був тартак. Як прийшли німці, то спалили його. Ті, хто працював на тартаку і жили з роботи на ньому, а землі не мали, то мусили йти з села, бо ні з чого було їм жити. Жидів було дві чи три родини, вони займалися торгівлею, торгували. А майже все село то були українці, по-старому русини.

В.О. А у відсотках можете сказати, якої народності було скільки в селі.

В.Г.П. Ой, ну я так тобі точно не скажу, але думаю українців було десь 90-95 відсотків від усього населення. Поляків і жидів було дуже мало. Та й поляки і жида добре знали українську і розмовляли вміли українською.

Після 1939, як прийшли німці і почали репресії проти жидів і циган, то жида з нашого села виїхали, а когось забрали німці. Мабуть десь потім замордували.

Пригадую, як після приходу німців, приходив до батька один з наших місцевих жидів, і хотів нашому батькові продати свою хату. Бо вони вже чули, що німці мордують жидів. А хата була в того жида така добра, вкрита бляхою.

Казав жид батькові: "Павле, купи в мене хату. Дай мені за хату хоч теличку, хоч корову."

Але батько не схотів. Чи то не схотів наживатися на чужому горі, чи була інша яка причина. *Ни* знаю, *ни* скажу. Але батько не схотів купувати в того жида хату. Та в нас батько був такий добрий, він усіх жалів.

Якось пам'ятаю прийшов старший син одного з наших жидів до батька. А жидів тоді вже не було в селі, хто сам виїхав, а кого забрали німці. Ну, і той син жида з нашого села, може втік від німців, та прийшов у село та й проситься: "Дядьку Павле, допоможіть."

А батько так голосно каже: "Та чим же я тобі поможу?"

А сам тихенько йому сказав: "Обійди хату тихенько позаду та заходь, щоб ніхто не побачив." Прийняли ми того жида. Мамка дала їсти. Він повечеряв у нас. А на самий ранок, ще тільки починало сірити, батько запряг коня та й відвіз того нашого жида десь. Мати зібрали йому в дорогу їсти щось там. Батько нам дітям сказав, щоби нікому нічого не казали, що ми прийняли того жида в себе, щоб ніхто не знав. Мабуть ми би мали проблеми від німців, за те, що допомогли жиду з нашого села.

Як склалася його доля *ни* знаю. Здається він десь пішов на тей бік Сяну, до совітів.

Та ми у селі жили мирно, ніхто там нікого не кривдив через те, що ти українець, чи поляк, чи жид. Ну, може там було серед нас дітей, почубаємося, але то були дитячі витівки. Ворожості між людьми в нас у селі не було.

Пригадую, що як поляки почали мордувати наші села з 1943-44 років, бо хотіли собі забрати нашу землю, а нас змусити мордом на вигнання до Сталіна. І тоді у нас по селах почали з'являтися загони самооборони. Мусіли самі себе боронити від польських банд боронити. Бо німці до всього цього не встрявали, а потім таку ж поведінку вели й совіти. Якби схотіли, то могли ті польські боївки швидко приборкати.

Мабуть Москві було вигідно щоби поляки кривдили українців, а ми натомість мстилися за попалені села і замордованих наших селян з родинами.

Що характерно у мордах і грабунках нашого українського населення брали участь і цивільні поляки. А наші селяни-українці, ніколи у подібні бандитські групи для грабунку польських сел не збиралися. Я такого не пам'ятаю.

То хто ж був насправді різун, грабіжника? Хто боронив свою землю, а хто хотів чужої загарбати?

Ми не мали тоді власної Держави, війська які би нас захистили.

Боротьбу з польським терором вела головню УПА і місцеві загони самооборони, коли поляки нападали на наші села.

Хоча серед простих поляків були й хороші люди. Але в той час на людей наче мара якась найшла. Помста йшла у відповідь на помсту.

А в нас у Бескидах населення було майже все українське, поляки були у меншості.

Ну, і там уже було не розібрати, коли закінчувалися потреби захисту, а коли починалися гоніння одних на інших: поляки грабували українські села, а УПА робило відплатні акції на села і містечка, де квартирували оті гнізда польських банд. Одне з таких гнізд поляків-грабіжників було в Балигороді, так казали люди.

Пригадую якось до нас прийшла під вечір полька з дитиною. Вона здається тікала від УПА десь до Тісної чи до Вовковиї.

Батька вона мабуть знала, бо звернулася: "Павле, переночуйте нас із дитиною."

Батько її запросив із дитиною до хати. Вони з нами повечеряли, мати їм постелила. А під вікнами нашої хати всю ніч хтось ходив, чатував на польку.

Проте під ранок батько виглянув. Нікого. Запряг швиденько коня, посадив польку з дітям та й вивіз десь, куди та попросила. А тільки батько вернувся додому, ще у хату не знайшов, коня не випряг, коли йдуть партизани з УПА: "А ти полякам помагаєш. Підеш з нами на розмову." І забрали батька з собою.

Коли це прибігає до нас Галя [Олійник Галина Дмитрівна 1924 р.н.] із Затварниці і каже до вуйка Андрія [Олійника]: "Вуйку Андрію, вуйка Павла повели у Сухі ріки." А Сухі ріки то був присілок такий Затварниці. Там якраз стояв штаб УПА.

Вуйко Андрій зібрався та й пішов рятувати батька. Потім вуйко Андрій розказував таке.

Прийшов він до Сухих рік. Галя показала йому хату, куди повели батька. Наш вуйко підійшов до тої хати, а там вартовий. Він вуйка спочатку не пустив, але вуйко сказав, що він родич хазяїв, сказав як тих звати. Він же бо сам із Затварниці, народився там, виріс, тому знав усіх і його знали. Та наші Олійники вони ж усі із Затварниці.

Так от заходить вуйко до хати. А старший з партизан УПА сидить за столом. Батько лежить на животі на лавці. А батькові призначили покарання скільки-то там буків за поміч полякам.

Ага вуйко, як зайшов, побачив що батька б'ють палицею по сідницях, відразу ухопив того, що виконував покарання за руку.

Старший з партизан, відразу: "Хто такий? Що тут робиш? Хто пустив?"
Нагримав на вартового за недбалість.

А вуйко наш тоді й каже: "Пане, так не можна. Я три війни пройшов, маю поранення, також натерпівся. Але так чинити не можна. Тим більше своїх бити."

А той відказує: "Чоловіче, я би тебе послухав, якби твоє село спалили поляки, а рідних: і жінку і дітей, і батьків замордували. А чи мало ви кривди від поляків зазнали самі, що так їх захищаєте? Зараз іде війна, вони наших дітей, жінок, батьків не милують, а чому ми маємо їх жаліти? Ти може сам поляк?"

А вуйко йому: "Та ні, я не поляк. Але діти і жінки не винні. Ви ж не бандити якісь там, а наше військо. Ми ж Вам помагаємо чим можемо, хоч і самим нам важко."

Отак сказав вуйко. Старший замислився. А тоді: "Ладно, йдіть. Але другим разом я не подарую такої помочі нашим ворогам."

Отакій був випадок. Такий був час складний. Треба було вміти тримати язика за зубами і знати, кому що й коли сказати, навіть своїм.

В.О. А цигани в нас жили в селі?

В.Г.П. Ні, постійно не жили. А так бувало приїжджали. Стануть коло села, трохи побудуть і далі поїхали. Багато їх було у Довжиці. І у Затварниці, звідки наша мамка

[Катерина Вайда з дому Олійників], цигани жили. Головно вони бували ковалі або музики. А затварницькі цигани були навіть хрещені у нашу віру. А як німці прийшли, то всіх їх помордували.

Зміна окупантів.

Німецькі окупанти йдуть, а совітські "визволителі" приходять.

В.О. А коли фронт пройшов селом? Коли прийшли совіти.

В.Г.П. Точної дати я не скажу, бо мала ще була, що я там тямилася. Проте знаю, що був то 1944 рік, Олекса вже народився і був ще немовлям.

В.О. Ну, яка пора року була?

В.Г.П. Було ще тепло тоді. Може кінець літа або початок осені. Отже виходить фронт через наше село пройшов десь у кінці серпня на початку вересня. Але добре, пам'ятаю, що було тепло.

В.О. Ну, а щось можете пригадати про ті події, як німці йшли, а совіти наступали?

В.Г.П. Так, звісно, можу дещо згадати. Помню, як німці відходили, то спочатку їхали такі важкі гармати, що їх тягли такі великі коні-ваговози, в них ще були такі во великі копита. Потім за тими гарматниками їхали мотоциклами німці в касках із такими ланцюгами на шиях. До тих ланцюгів було причеплено такі бляхи, наче півмісяць.

І висіли ті півмісяці на грудях у німців. А вже за тими, що були на мотоциклах, йшли звичайні вояки, замучені, в пилюці, потомлені. І в нас у селі німці трохи стояли, як відступали. Згадую ми всі родиною сховалися у пивниці, коло хати. А німці у дворі хазяйнують ловлять курей, ріжуть свиню. Я сиджу, а мені так їсти хочеться. Як усе наче трохи заспокоїлося, я кажу мамці: "Мамо, давайте я збігаю до хати щось поїсти принесу, бо малі оно сидять голодні." Мені дитині то було легше зробити, а

дорослого могли застрелити без зайвих слів.

Проте мамка все одно не дозволила. А я сиджу, так їсти хочеться. Коли потихеньку якось до виходу підкралася та майнула у двір, а потім до хати. Заходжу тихенько. У хаті в нас тихо. Нікого наче немає. Дивлюсь, а за столом сидить такий молоденький німець. Шинеля в нього така велика не за розміром, рукава підкочені, бо задовгі для нього. А хлопчина той німець сидить такий зажурений, голову поклав на стіл, обняв руками і сидить. Як я зайшла він почув, підняв голову, подивися на мене. А обличчя в нього зовсім ще дитяче, він мабуть ще й не голився ніколи. Обличчя таке молоде ніжне, як у дівчини. А очі такі сумні та зажурені. Я, побачивши таку картину, набралася хоробрости, та й кажу: "Чого сидиш? Іди ховайся, бо тебе прийдуть і вб'ють." А він мені махнув байдуже рукою і знову опустив зажурено голову, обняв її руками. Я тоді зовсім розхоробрилася, взяла діловито підсунула драбину на горище. Залізла туди нагору. Витягла звідти цілий мішок сушки з груші, яблук. Скинула його донизу та потягла до пивниці, де ховалася наша родина. Притягла. Мама [Вайда Катерина з дому Олійник 1907 р.н.] мене трохи насварила, проте не сильно. Бо як там не було, але я притягла якусь поживу і так ми вже мали що пожувати та пересидіти доки фронт пройде далі.

А ще згадую, що старші люди розказували, як німці відійшли, то на дорозі від Гільського на наше Криви засів німецький кулеметник і він довго там строчив, не давав росіянам йти уперед. І його ніяк не могли подолати. Довго він стримував росіян. Аж доки ті не викликали авіацію. Прилетів літак, скинув бомбу і аж тоді совіти рушили далі.

В.О. Я здається знаю, де той кулеметник міг при дорозі засісти. Я читав книгу Івана Дмитрика "В лісах Лемківщини". Там ідеться і про наші терени на Західній Бойківщині. Зокрема описується бій якраз коло нашого села із радянськими парашутистами із загону Куницького. Так там також згадується, що наші партизани з УПА розмістили

кулемета біля придорожного Хреста від Гільського до Кривого. Очевидно, той Хрест стояв на якомусь пригорку і був зручний для кулеметників. А Ви не знаєте, що то був за Хрест придорожній?

В.Г.П. Ой, не можу точно сказати, що то був за Хрест. Згадую, як старші люди розказували, що коли прийшли німці і побачили того Хреста, то казали, що Хрест на смерть Польщі.

В.О. Мені видається, що міг бути Хрест на честь скасування панщини за часів Австро-угорщини.

В.Г.П. Може й так.

А ще пригадую, як німці вже відійшли, а росіяни ще на надійшли, ми зайшли в хату. Мамка там щось коло печі почала поратись, бо ми майже дві доби нічого не їли.

Коли це йдуть совіти, заходять два совітські вояки до хати. Один каже до мамки по-російськи: "Мать, дай варенікав." А мати розвертається та каже зпересердя: "Які вареники, побійтесь Бога. В мене діти дві доби нічого не їли. А ви за якісь вареники." Правда другий сказав: "Не цепляйся к женщине, відіш ані і так натіrpелісь." І вийшли, нічого не взяли, не забрали з хати.

Отак проходив через нас фронт. Таких бомбувань, як то було у першу світову війну у 1915 році, не було у 1944 році. Казали старші люди, які жили у часи першої світової війни, в нас же довго стояв фронт на Одриті коло нашого села у 1914-1915 роках. Сильно стріляли з гармат, пошкодили церкву у селі росіяни, деякі люди з нашого села загинули від тих стрілень. А фронт у 1944 році через нас пройшов відносно швидко, довго в нас не стояв. Німці відкочувались на Захід.

Одні окупанти йшли геть, їх заступали інші загарбники, в нас казали "визволителі" у лапках. Бо ті зі Сходу, що прийшли у 1944 році були не кращі за німців, а то й іще гірші.

Бо всі хто приходив, хотіли нашої землі, але волі нам ніхто не приніс. То все брехня про "асвабжденіє", про яке нам токмачила московська пропаганда.

Мабуть, що Воля сама не приходить і ніхто людині її не принесе.

Як хочеш Волі, то мусиш сам її здобути. Тільки так мабуть можна ся звільнити з чужого ярма, бо всі хто приходили несли свої порядки, в людей не питали, що вони хотіли.

Далі буде.